

## СЕРЕДНЬОВІЧНА ЗБРОЯ ТА ОЗБРОЄННЯ У ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНИХ КОЛЕКЦІЯХ ПРОВІДНИХ МУЗЕЇВ СВІТУ ТА УКРАЇНИ: ДОСЛІДЖЕННЯ, КАТАЛОГИ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЯ

Юрій Овсінський

## MEDIEVAL ARMS AND ARMOR IN THE MILITARY-HISTORICAL COLLECTIONS OF LEADING MUSEUMS OF THE WORLD AND UKRAINE: STUDIES, CATALOGUES AND DIGITALIZATION

Jurij Ovsinskyj

*The article explores the representation of medieval arms and armor in the military-historical collections of leading museums of the world and Ukraine. Special attention is given to the thematic scope, typology, and chronology of artifacts, with a distinction between the Early Middle Ages (5<sup>th</sup> – 11<sup>th</sup> centuries) and the High and Late Middle Ages (12<sup>th</sup> – 15<sup>th</sup> centuries). The study demonstrates how museum holdings reflect the development of medieval warfare, from early weapon complexes to the specialized knightly arms and protective equipment of later centuries.*

*The analysis draws on historiographical research, museum catalogues, and case studies of individual collections. Significant emphasis is placed on the works of scholars who have examined medieval weaponry and its preservation in European and Ukrainian museums, as well as on cataloguing practices that enable systematic classification, documentation, and scholarly interpretation of arms and armor.*

*A separate section addresses the digitalization of military-historical collections. While Western institutions such as the Metropolitan Museum of Art, the British Museum, and the Royal Armouries offer extensive online catalogues and visual databases, Ukrainian museums are only beginning this process. Nevertheless, recent initiatives toward expanding digital archives and open access demonstrate positive trends.*

*The study concludes that the richest and most comprehensive collections are concentrated in Western Europe (Musée de l'Armée, Royal Armouries, Kunsthistorisches Museum) and the United States (Metropolitan Museum of Art), covering the full span of the 5<sup>th</sup> – 15<sup>th</sup> centuries. Ukrainian institutions, including the Arsenal Museum in Lviv and the National Museum of the History of Ukraine, preserve valuable but smaller collections, primarily from Kyivan Rus' and the Late Middle Ages. Digitized resources of these collections can become an important tool for teaching Medieval History in Ukrainian universities and schools, broadening access to rare artifacts, fostering research, and promoting historical knowledge among students.*

*Keywords: Medieval arms and armor, museums, military-historical collections, catalogues, digitalization, Ukraine, historiography.*

Проблематика вивчення середньовічної зброї та озброєння<sup>1</sup> у музейних колекціях вже має низку напрацювань в зарубіжній та українській науковій традиції. Насамперед, існує корпус

<sup>1</sup> У вітчизняній науковій традиції поняття «зброя» та «озброєння» мають різний зміст. Термін зброя означає конкретні предмети, призначені для ведення бою – меч, спис, лук, арбалет тощо; він позначає окремі одиниці матеріальної культури. Натомість озброєння має ширше значення і охоплює не лише сукупність усіх видів зброї певного часу, народу чи війська, а й систему їхнього застосування, організаційні та технічні особливості. Тобто «зброя» є елементом, а «озброєння» – комплексом, що відображає військову силу суспільства у певну добу. Подібна різниця спостерігається і в англійській термінології. Слово «arm» (у значенні *weapon*) позначає окрему одиницю зброї – меч, спис, арбалет чи мушкет, тобто конкретний предмет, який безпосередньо використовується у бою. Термін же «armor» (а також у ширшому вживанні *arms and armor* як *armament*) охоплює не лише засоби наступу чи захисту, але й цілий комплекс спорядження воїна або військового підрозділу.

узагальнюючих праць, що подають огляд і аналіз європейських військово-історичних колекцій, визначаючи їх місце у вивченні матеріальної культури Середньовіччя. До таких слід віднести роботи Клода Блера<sup>2</sup> (Blair 1958), Девіда Еджа та Джона Педдока (Edge & Paddock 1988), Артура Вінсента Нормана (Norman 1980; Norman 1988), а також Давіда Ніколля (Nicolle 1988; Nicolle 1995), які не лише описують еволюцію озброєння від V до XV ст., але й активно залучають музейні артефакти для реконструкції військової справи.

Так праця К. Блера є класичним дослідженням європейського озброєння 1066–1700 рр., що спирається на матеріали Британського музею, Віденської «Імператорської зброярні» («Hofjagd- und Rüstammer») та інших (Blair 1958). Сам К. Блер був співзасновником лондонського «Товариства зброї та озброєнь» («Arms and Armour Society») – науково-громадської організації, створеної у Великій Британії в 1950 р. Товариство якраз мало на меті об'єднати істориків-дослідників, музейників, колекціонерів та ентузіастів історичної зброї й обладунків для обміну знаннями, публікацій та досліджень. З 1953 р. Товариство видає «Journal of the Arms & Armour Society», який на сьогодні є одним з провідних міжнародних фахових періодичних видань у галузі історичного зброєзнавства. Саме ця організація відіграла ключову роль у формуванні зброєзнавства як самостійної дисципліни у другій половині ХХ ст.; навколо неї гуртувалися такі авторитетні дослідники, як Д. Едж, Д. Ніколль, Е. Оукшотт та інші (Pfaffenbichler 2000, s. 359–360).

Окремий блок становлять музейні каталоги та альбоми, які систематизують збережені колекції та слугують базою для подальших досліджень. Найбільш повними та відомими є каталоги, підготовлені у Метрополітен-музеї в Нью-Йорку – «Catalogue of a Loan Exhibition of Arms and Armor Held at the Metropolitan Museum of Art, New York» (Bashford 1911); «The Art of Chivalry: European Arms and Armor from the Metropolitan Museum of Art» (Helmut & Pyhrr & Tarassuk 1982); «Arms and Armor: The Metropolitan Museum of Art» (Pyhrr & LaRocca 1991).

Британець Джеймс Гоу Менн (1897–1962)<sup>3</sup> свого часу підготував двотомне видання «Wallace Collection Catalogues: European Arms and Armour» (Mann 1962). Це фундаментальний каталог колекції європейської зброї та обладунків у музеї The Wallace Collection (Лондон). У ньому подано систематичний опис експонатів від раннього Середньовіччя до XVII ст., з детальними технічними характеристиками, історичними коментарями та численними ілюстраціями. Праця стала одним із основних наукових довідників з історії зброї, оскільки вона не лише фіксує склад зібрання, але й містить авторитетну класифікацію й аналіз озброєння в європейському контексті.

Перший том – «Armour» – описує обладунки з колекції: шоломи, кіраси, наручі, поножі, щити. Основний акцент тут зроблено на італійських, німецьких і французьких обладунках XIV–XVII ст., включаючи парадні та турнірні комплекти. Том містить технічні описи (матеріал, розміри, маркування), історичні довідки про власників, школи та майстерні, а також багато ілюстрацій і фотографій, які допомагають візуально ідентифікувати типи обладунків. Окремі підрозділи присвячені розвитку обладунку від середньовічної кольчуги до «білих лат» та турнірних гарнітур. У другому томі цього видання – «Arms» – охоплено холодну й вогнепальну зброю: мечі, шаблі, рапіри, алебарди, аркебузи, мушкети, пістолі тощо. Систематично представлено різні типи європейської холодної та вогнепальної зброї з XIV по XVIII ст. Особливу увагу тут приділено художньому оздобленню (гравірування, інкрустації, насічки), а також розвитку форм і типів зброї в контексті європейської військової культури. Автор слушно вважав за необхідне вмістити тут порівняння зі зброєю з інших відомих зібрань. Загалом же обидва ці томи не лише каталогізують експонати, а й формують наукову базу для подальших досліджень європейських озброєнь. Видання Дж. Менна досі цитують як одне з найавторитетніших джерел.

А. В. Норман (1925–1992) був британським істориком зброї, спеціалістом з європейських мечів та обладунків, тривалий час пов'язаним із The Royal Armouries у Лідсі й з лондонським Тауером. Складений ним «Catalogue of European Arms and Armour from the Collections at the Guildhall Museum, London» (Norman 1964) також є однією з перших спроб систематизованого

<sup>2</sup> Клод Блер (Claude Blair, 1922–2010) – один із найвідоміших британських істориків середньовічної зброї та обладунків; також історик мистецтва, музейник. Більшу частину кар'єри пропрацював у Victoria and Albert Museum (V&A), у Лондоні. Був президентом «Товариства Зброї та Озброєнь» («Arms and Armour Society»), активно публікувався в журналах «Journal of the Arms & Armour Society» і «Gladius».

<sup>3</sup> Джеймс Гоу Менн у 1935–1962 рр. був керівником Королівських Зброярень у лондонському Тауері («Master of the Armouries»). Водночас він виконував обов'язки куратора, консультанта та експерта з історичної зброї для різних музеїв Великої Британії (зокрема в Wallace Collection та Fitzwilliam Museum, Кембрідж).

опису європейської зброї та обладунків, що зберігалися у збірці лондонського Музею Гілдгол<sup>4</sup>. У каталозі представлено детальну класифікацію експонатів, їх технічні характеристики, хронологічну атрибуцію та іконографічні паралелі. Видання вирізняється поєднанням наукового аналізу з доступною формою викладу та багатим ілюстративним матеріалом, що робить його цінним як для вузьких спеціалістів-істориків зброї, так і для музейників та широкої аудиторії.

Раннє Середньовіччя (V–XI ст.) тут представлено мечами – кілька зразків англосаксонських та скандинавських мечів із річкових знахідок у Лондоні; характерні широкі клинки з пласким перехрестям і масивним навершям. Списове та металеве озброєння репрезентують наконечники списів, списи-сулиці, а також залишки англосаксонських сокир. Класичне Середньовіччя (XII–XV ст.) представлено мечами та кинджалами – понад 40 зразків, серед них типи за класифікацією (Oakeshott 1996), які характерні для Хрестових походів та Столітньої війни (Norman 1964). Також у каталозі описані: арбалети та деталі до них – дерев'яні ложі, залізні дуги та механізми натягування, що відносяться до XIII–XV ст.; шоломи – бацинети та «great helmets» XIII–XIV ст., окремі салети XV ст. Загалом А. В. Норман описав понад 200 одиниць зброї та обладунків, з яких: близько 20 – V–XI ст. (мечі, сокири, наконечники списів); понад 150 – XII–XV ст. (мечі, кинджали, арбалети, обладунки, шоломи). Цей каталог заклав методологічну основу для подальших досліджень європейських військово-історичних колекцій і досі зберігає актуальність як джерело для атрибуції та порівняльного аналізу середньовічного озброєння (Norman 1964).

Інший британський військовий історик Давід Ніколль (1944–2022), що спеціалізувався на добі Середньовіччя, автор понад сотні праць з царини мілітарної медієвістики, консультант для музейних проєктів, склав каталог ілюстративних та музейних джерел із описами конкретних зразків озброєння періоду XI–XIV ст. у музеях Європи – «Arms and Armour of the Crusading Era, 1050–1350» (Nikolle 1988). Автор зібрав велику кількість зображень із рукописів, мініатюр, фресок, печаток, скульптур, а також зразків матеріальних артефактів у музеях по всій Європі та Близькому Сході. Кожен об'єкт має короткий опис, датування, контекст походження та технічні характеристики. Оскільки особливий наголос було зроблено на відмінностях між західноєвропейським, візантійським та ісламським озброєнням у добу Хрестових походів, то праця фактично стала ілюстрованою енциклопедією озброєння періоду Хрестових походів. Дотепер її широко цитують як базове довідкове джерело для дослідників військової історії, реконструкторів та музейників.

Третю групу складають спеціальні дослідження окремих типів зброї чи обладунків, які у своїх висновках значною мірою спираються на музейні фонди. Тут варто виокремити монографію британського металурга та історика матеріалів – Алана Роя Вільямса (1938–2020) – «Лицар і доменна піч: історія металургії обладунків у Середньовіччі та у Ранньомодерний час», що поєднує металургійний аналіз обладунків із музейними зразками (Williams 2003). Цінність його дослідження полягає, насамперед, у тому, що А. Вільямс, працюючи у дослідній лабораторії Британського музею (British Museum Research Laboratory), займався науковим аналізом археологічних і музейних знахідок. Він одним із перших систематично застосував методи металографії, спектрального аналізу та інших природничо-наукових методів для вивчення середньовічних обладунків і зброї. Це видання (близько 900 сторінок) стало унікальним синтезом історії металургії та військової культури. А в цілому його дослідження зруйнували багато стереотипів про «якість сталі» у Середньовіччі й показали, як технології змінювалися від XI до XVII ст. (Williams 2003).

Фундаментальні праці Тобіаса Капвелла<sup>5</sup>, з 2006 р. й дотепер куратора колекції зброї та обладунків у музеї Wallace Collection (Лондон), що присвячені англійському лицарському обладунку XV ст., також повністю базовані на музейних колекціях. Перший том серії присвячений

<sup>4</sup> Музей Гілдгол (Guildhall Museum, Лондон) був заснований у 1826 р. при лондонській міській адміністрації (Corporation of London) з метою збереження пам'яток історії та матеріальної культури міста. Основою його фондів стали археологічні знахідки з території Лондона, артефакти середньовічного періоду, предмети побуту та твори мистецтва. Важливе місце у колекціях музею займали зброя й обладунки, які відображали розвиток військової справи в Англії та Європі доби Середньовіччя. Саме ці матеріали стали підґрунтям для підготовки відомого «каталогу Нормана» (1964 р.). Наприкінці 70-х років ХХ ст. значна частина колекцій Музею Гілдгол увійшла до складу Лондонського музею, нині відомого як Museum of London.

<sup>5</sup> Тобіас Капвелл (нар. 1973) – американець, котрий більшу частину кар'єри здійснив у Великій Британії. Відомий також як практикуючий реконструктор і лицар-джостер (брав участь у турнірах у справжніх реконструйованих обладунках). Спеціалізується на англійських обладунках XV ст., історії лицарської культури та розвитку військової техніки у пізньому Середньовіччі.

англійським обладункам першої половини XV ст. (Carwell 2015). Автор систематизує музейні та зображальні джерела, пропонуючи реконструкцію розвитку національної школи бронників у контексті європейських тенденцій. Другий том охоплює другу половину XV ст., зокрема, період «Війни Троянд» (1455–1485). Окрему увагу приділено змінам у конструкції обладунку, що відображали нові тактики ведення війни та зростання ролі особистого захисту воїна (Carwell 2021).

При цьому автор спирається на збережені зразки у музейних і приватних колекціях Європи та Північної Америки. Він детально аналізує технічні особливості обладунків, художні аспекти, локальні «школи» бронників, а також їх використання в бойовій і турнірній практиці (Carwell 2016). Важливим джерельним корпусом для Т. Капвелла є зображальні пам'ятки – гробниці (наприклад, надмогильні барельєфи та мармурові фігури лицарів у повному їх прижиттєвому озброєнні), а також мініатюри. Це видання розглядають як сучасний еталон дослідження англійських обладунків, який поєднав музейну каталогізацію з практичним знанням реконструктора (Carwell 2015; Carwell 2021).

Окрему підгрупу складають дослідники та класифікатори холодної зброї, зокрема, середньовічних мечів. Норвезький археолог Ян Петерсен (1887–1967) став засновником типологічного підходу до вивчення мечів вікінгів. У праці «De Norske Vikingesverd» (1919) він систематизував понад 1700 археологічних знахідок із території Норвегії, виділивши низку морфологічних типів (A–Æ) за формою руків'їв, наверш і гард. Ця класифікація швидко стала класичною й дотепер залишається основним орієнтиром для досліджень зброї доби вікінгів у всій Північній Європі. Хоча книга Я. Петерсена написана норвезькою, її методика здобула міжнародне визнання, а його типологія широко використовується в англійській науковій літературі. Зокрема, англійський синтез Іана Пірса «Swords of the Viking Age» (2002) популяризував класифікацію Петерсена у світовій медієвістиці. Завдяки своїй масштабності й точності система Я. Петерсена вважається одним із фундаментальних інструментів для археологів і музеологів, що досліджують озброєння доби вікінгів.

Його справу продовжила данська історикня Ада Брюн-Гоффмейєр (1910–1991)<sup>6</sup>, авторка однієї з ключових типологій середньовічних мечів. Оpubлікована у Копенгагені у 1954 р. праця «Двосічні мечі Середньовіччя» («Middelalderens tveæggede sværd») була її дисертаційним дослідженням (Bruhn-Hoffmeyer 1954). У 1961 р. вона також опублікувала у першому випуску співзаснованого нею міжнародного військово-історичного журналу «Gladius» статтю під назвою «Вступ до історії європейського меча» (Bruhn-Hoffmeyer 1961, s. 30–75). У цілому А. Брюн-Гоффмейєр опублікувала близько 40 праць, здебільшого дотичних до розглядуваної у статті тематики, а журнал «Gladius» до сьогодні виходить у Мадриді під егідою CSIC як провідне міжнародне видання з історії зброї (Weitz 2018, s. 745–768).

Видатний британський медієвіст та дослідник історії зброї Еварт Окшотт (1916–2002) створив найвідомішу й найуживанішу класифікацію середньовічних мечів. Його типологія вперше була представлена у ранніх працях – «The Archaeology of Weapons» (Oakeshott 1960 [перевид. 1996]) та «The Sword in the Age of Chivalry» (Oakeshott 1964 [перевид. 1994]), де він систематизував форми клинків, руків'їв і наверш від X до XV ст., поділяючи їх на понад двадцять типів (X–XXII). Е. Окшотт поєднав морфологічний аналіз із вивченням музейних колекцій і пам'яток мистецтва, що зробило його класифікацію зручним інструментом для археологів, істориків та реконструкторів. Його подальші праці, зокрема «Records of the Medieval Sword» (Oakeshott 1991), закріпили й деталізували запропоновану типологію. Вони містять ґрунтовні описи понад сотні оригінальних артефактів із провідних музейних зібрань, супроводжені високоякісними ілюстраціями (Oakeshott 2012). Завдяки працям Е. Окшотта сформувався універсальний стандарт у дослідженні середньовічних мечів, який застосовується у наукових студіях, музейній каталогізації та популярній історії.

В українській історіографії, насамперед, варто згадати статтю історика-зброєзнавця Бориса Мельника (1932–2016) – «Меч» (Мельник 1993, с. 27–41). Окрім того, як багаторічний зберігач фондів та науковий працівник Львівського історичного музею він розробив географічний каталог холодної та вогнепальної зброї, а також каталог прізвищ майстрів і фірм-виробників відповідних зразків, був співавтором численних публікацій із зброєзнавства. Б. Мельник відіграв ключову роль у науковому осмисленні та популяризації музейної зброєзнавчої колекції у

<sup>6</sup> Ада Брюн-Гоффмейєр (Ada Bruhn-Hoffmeyer) закінчила Копенгагенський університет як класичний археолог. Працювала у Tøjhusmuseet (Державний музей зброї, Копенгаген), де почала спеціалізуватися на історії середньовічної зброї. У 1960-х рр. переїхала до Іспанії, співпрацювала з іспанською Вищою Радою з Наукових Досліджень – Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC, Мадрид), де очолювала дослідження з історії стародавньої зброї та військової культури.

Львові. Завдяки його каталожній роботі, методичним розробкам і науковим публікаціям, Музей-Арсенал набув чітко структурованої експозиційної та дослідницької бази. У 1990 р. був опублікований науковий довідник Б. Мельника «Музей «Арсенал» у Львові». Тут міститься опис історії створення музею та розвитку його колекцій; аналіз постійних експозицій, зокрема, присвячених середньовічній зброї. Виклад матеріалу супроводжується детальним описом окремих експонатів: холодної та вогнепальної зброї, обладунків та військового спорядження. Принагідно подається інформація про походження експонатів, їхні історичні та культурні особливості (Мельник 1990). Це видання є одним із перших систематичних описів Музею-Арсеналу у Львові та його колекцій, які збереглися донині. В цілому ж праці Б. Мельника стали фундаментом для подальшого вивчення, експонування та збереження різних видів холодної зброї у Львівському історичному музеї.

Його учень – Андрій Прокіп свого часу описав колекцію мечів Музею-Арсеналу у Львові. Автор застосовував типологію Е. Оукшотта та інші європейські класифікаційні схеми, щоб визначити хронологію, форми та походження зразків. Окрему увагу він приділяє маркам зброярів, конструктивним особливостям клинків та історичним паралелям, які дозволяють віднести мечі до конкретних регіонів і періодів від XIII до XVII ст. Праця А. Прокопа має важливе значення для зброєзнавства, оскільки вперше комплексно представила львівську колекцію мечів у науковому дискурсі. Автор підкреслює унікальність цієї збірки для вивчення історії озброєння Центрально-Східної Європи, адже вона відображає військово-культурні контакти українських земель із Західною Європою, а також дає матеріал для подальших досліджень середньовічної та ранньомодерної зброї (Прокіп 1999, 52–62).

Світлій пам'яті проф. Леонтій Войтович (1951–2023) разом з автором статті частково торкалися цього питання у праці «Історія війн і військового мистецтва». Вони ж подали докладну історіографію наприкінці кожного розділу (Войтович & Овсінський 2017, т. 1, с. 241–738). Стосовно досліджуваної нами теми варта уваги й монографія Л. Войтовича «Галицько-волинські етюди» У ній він аналізує військові зв'язки Галицько-Волинського князівства з німецькими землями, зокрема з Тевтонським орденом, та обговорює використання у наших землях західноєвропейського захисного озброєння, арбалетів і різних типів алебард у XIV ст. (Войтович 2011).

Проблематику середньовічної військової культури активно досліджує Борис Черкас – праці про військову організацію Візантії та Русі, а також кочовиків (Черкас 2012). Федір Андрощук – український археолог, знаний дослідник давньоруської зброї, поховальних комплексів, військової справи Русі та Скандинавії. Його праці виходили як в Україні, так і за кордоном (Швеція, Польща) (Андрощук 1996; Андрощук 1998; Андрощук 2000; Андрощук 2010). Зокрема, у дослідженнях Ф. Андрощука про мечі доби вікінгів широко використовуються колекції як європейських, так і східноєвропейських музеїв. Завдяки цим роботам формується міждисциплінарний підхід, що поєднує археологію, історію мистецтва та військову історію із музейною справою.

Таким чином, історіографія питання поєднує як класичні фундаментальні праці, так і музейні каталоги та сучасні дослідження, засновані на міждисциплінарних методах. Водночас питання репрезентації середньовічної військової історії у музейних колекціях Світу та України до сьогодні залишалось малодослідженим.

Військові колекції світових музеїв. Стосовно періоду V–XI ст. провідні музеї світу репрезентують військову спадщину переважно у вигляді мечів, шоломів, щитів, елементів кінської зброї та залишків ранніх обладунків. Ці матеріали дозволяють простежити формування європейських військових традицій після падіння Римської імперії, розвиток технологій обробки металу та початкові принципи індивідуального захисту. У Класичному Середньовіччі (XII–XV ст.) колекції значно збагачуються і стають більш репрезентативними. У фондах провідних музеїв представлені повні лицарські обладунки, турнірна зброя, арбалети, алебарди, списи, бойові молоти та парадні комплекти. Особливу увагу приділено шоломам різних типів (бацинети, салети, армети), захисним рукавицям, поножам і пластинчастим кольчугам, а також комплексам кінної зброї та бойового спорядження. Ці артефакти відображають розвиток військового мистецтва, організацію лицарських турнірів та бойові традиції європейських королівств, демонструючи поєднання практичної функції зброї з художнім та символічним оформленням.

Огляд провідних британських музеїв варто розпочати з The British Museum (Лондон), який зберігає значну колекцію ранньосередньовічної зброї та обладунків, що відображає формування англосаксонської та кельтської військової культури. Серед експонатів – каролінзькі мечі, бойові сокири, наконечники списів та фрагменти кольчуг, що датуються VIII–XI ст. Особливу увагу привертають мечі з декоративними руків'ями та інкрустаціями, які демонструють високий рівень металургійних технологій і символічне значення зброї як престижного атрибуту. Ці ма-

теріали дозволяють простежити еволюцію бойових комплексів від ранніх воїнських племен до централізованих королівських армій Англії та Північної Європи.

Колекція Британського музею також включає лицарські обладунки, арбалети, списи та турнірну зброю XII–XV ст., переважно континентального походження, що ілюструє розвиток бойових та церемоніальних традицій середньовічної Європи. Серед представників турнірної культури зустрічаються повні лицарські обладунки, декоративні шоломи та парадні мечі, які демонструють поєднання практичної функції й художнього оздоблення. Британський музей активно працює над цифровізацією колекції, забезпечуючи доступ до фотографій високої роздільної здатності, опублікованих каталогів та описів артефактів через онлайн-базу даних (*Medieval Weapons at the British Museum 2016*). Це створює можливості для досліджень, академічного аналізу та викладання середньовічної історії, дозволяючи інтегрувати британські експонати у міжнародні наукові та освітні програми.

Колекція музею *Royal Armouries* (Лідс) є одним з найдавніших та найповніших у світі зібрань середньовічної зброї та обладунків. Вона формувалася ще з XV ст. як королівська зброярня й сьогодні налічує тисячі експонатів (*Forgeng 2017*, р. 3–15). Раннє Середньовіччя в *Royal Armouries* представлене мечами каролінзького типу (кілька зразків IX–XI ст.), що демонструють розвиток клинкової зброї після падіння Римської імперії. Також у експозиції є фрагменти обладунків і кольчуг: поодинокі елементи ранніх захисних комплектів, які дозволяють простежити початкові форми захисту лицарів і воїнів. Бойові сокири та наконечники списів відображають поширені типи озброєння ранньосередньовічних армій Західної Європи. Однак, ці артефакти зберігаються переважно у запасниках та лише частково представлені в експозиціях, що висвітлюють розвиток лицарського озброєння та військової культури. Через це колекція Раннього Середньовіччя є невеликою і фрагментарною у порівнянні з багатшими збірками класичного періоду (*Woonsam-Savage 2014*, р. 3–5). Тут, насамперед, варті уваги англійські та континентальні мечі XII–XV ст., арбалети, луки та турнірна зброя, що відображають як бойові, так і ритуально-турнірні практики. Особливе місце посідають лицарські обладунки англійських, німецьких та італійських майстрів XIV–XVI ст., у тому числі екземпляри, що належали королям та вельможам. У музеї широко представлені шоломи (салети, армети, барбути), а також захисне спорядження для кінних лицарських поєдинків (*Richardson 2011*, р. 304–320). Значна частина колекції оцифрована: на онлайн-платформі музею доступні детальні фото, описова база та віртуальні тури, що робить її важливим ресурсом для досліджень середньовічної військової культури.

Хоча основний масив експонатів іншого відомого британського музею – *The Wallace Collection* (Лондон) належить до Класичного Середньовіччя та Ренесансу, музей також зберігає низку пам'яток, які ілюструють військову культуру ранньосередньовічного періоду. Серед них – каролінзькі мечі (IX–X ст.), що походять з території Франкської імперії та Британських островів, а також окремі зразки скандинавської зброї вікінгів, включно з мечами та наконечниками списів. Мечі цього часу вирізняються простотою форми, масивними клинками та характерними руків'ями з поперечними гардиками. У музеї також представлені фрагменти ранніх кольчуг і окремі елементи захисного спорядження, що відображають становлення професійної військової еліти доби Каролінгів. Попри відносно невелику кількість артефактів ранньосередньовічного періоду, їхня цінність полягає у можливості простежити еволюцію озброєння від простих бойових знарядь до витончених зразків високого Середньовіччя.

Щодо XII–XV ст. кількість артефактів у *The Wallace Collection* значно більша, адже саме цей період вважається етапом розквіту середньовічного військового мистецтва. Підбірка експонатів вважається однією з найповніших щодо відтворення еволюції зброї та озброєнь на Британських островах. Вона налічує близько 600 одиниць зброї та обладунків. Особливе місце тут займають лицарські обладунки XIV–XV ст., створені у майстернях Північної Італії, Німеччини та Франції, які відзначаються високим рівнем художнього оздоблення. Колекція містить мечі, кинджали, арбалети, алебарди, бойові сокири та турнірну зброю, а також зразки парадних обладунків, прикрашених гравіруванням і золоченням. Частина артефактів безпосередньо пов'язана з історією європейської аристократії та відображає культуру лицарських турнірів, придворної репрезентації та військової еліти пізнього Середньовіччя.

Важливим аспектом є також стан цифровізації: *The Wallace Collection* активно розвиває відкриті ресурси, забезпечуючи доступ до експонатів через онлайн-каталог і високоякісні зображення, а також впроваджуючи цифрові реконструкції та 3D-моделі. Це дозволяє використовувати колекцію не лише для наукових досліджень, але й у навчанні та популяризації історії середньовічної культури у світовому масштабі.

У США The Metropolitan Museum of Art (Нью-Йорк) володіє однією з найрепрезентативніших у світі колекцій середньовічної зброї та озброєння. У фондах музею зберігається близько 200 артефактів доби Раннього Середньовіччя (V–XI ст.), серед яких особливу цінність становлять мечі франкського типу, оздоблені характерними руків'ями та інкрустаціями, а також скандинавські мечі й бойові сокири, що ілюструють розвиток військової культури вікінгів. Ці предмети відзначаються високим рівнем збереженості й дозволяють простежити типологічну еволюцію ранніх європейських холодних видів зброї.

Ще більш масштабним є зібрання Класичного Середньовіччя, що налічує понад 500 експонатів. До нього входять повні лицарські обладунки XIV–XV ст., виготовлені в майстернях Мілана, Нюрнберга та Аугсбурга, а також турнірні обладунки та спеціалізована зброя для кінних поєдинків. У колекції представлені арбалети, списи, турнірні мечі, бойові молоти та булави, що відтворюють розмаїття європейської зброярської традиції. Важливим доповненням виступають шоломи різних типів — від бацинетів і салетів до глибоко оздоблених арметів, які демонструють еволюцію засобів індивідуального захисту.

Значна частина цієї колекції була оцифрована та представлена в онлайн-базах MetMuseum, де для дослідників і широкої публіки доступні високоякісні фотографії з можливістю наближення деталей, схеми реконструкцій та 3D-моделі окремих зразків. Таке цифрове представлення дозволяє не лише здійснювати дистанційне вивчення артефактів, але й інтегрувати їх у наукові дослідження та навчальні курси. Оцифрований фонд середньовічної зброї MetMuseum сьогодні вважається одним із найповніших у світі, а методика його каталогізації стала орієнтиром для інших музейних інституцій (Bashford 1911; Helmut & Pyhrr & Tarassuk 1982; Pyhrr & LaRocca 1991).

Щодо німецьких музеїв, то найбільш презентабельні колекції середньовічної зброї та озброєнь знаходяться у Берліні, Мюнхені та Нюрнберзі. Так Deutsches Historisches Museum (Німецький історичний музей, Берлін) має одну з найбільших у Німеччині колекцій зброї та обладунків, охоплюючи період від Раннього Середньовіччя (мечі каролінзького типу, фрагменти кольчуг) до пізнього (лицарські обладунки XV ст.). Значна частина експонатів походить із німецьких князівських арсеналів. У його фондах понад 8 тис. одиниць озброєння, з них кілька десятків каролінзьких мечів IX–XI ст. У збірці Bayerisches Nationalmuseum (Баварський національний музей, Мюнхен) представлені мечі, кинджали, обладунки й шоломи XII–XV ст., а також фрагменти кольчуг, що датуються раннім періодом. Ця колекція менша за берлінську, але відома унікальними регіональними знахідками з території Баварії. У фондах музею близько 1 тис. одиниць зброї та обладунків, серед них каролінзькі мечі IX–X ст.

Germanisches Nationalmuseum (Нюрнберг) містить секцію «Waffen, Rüstungen und Jagdkultur», що налічує близько 4 тис. об'єктів, включно з ранньосередньовічним шоломом («Tornhelm») і першою датованою ручною вогнепальною зброєю («Handbüchse» XIV ст.). Виставка висвітлює розвиток лицарства, міщанської культури, зброї для турнірів і інші аспекти військової техніки. Більшість експонатів із цих музеїв оцифровані, проте ступінь деталізації різниться – від простих фотографій до 3D-моделей.

Австрійський Kunsthistorisches Museum (Музей історії мистецтв, Відень) щодо цього містить окрему секцію – «Імператорську зброярню» («Hofjagd- und Rüstkammer»). Це одна з найзначніших у світі колекцій середньовічної зброї та обладунків. Колекція налічує понад 2 тис. експонатів, охоплюючи періоди від XIV до XVIII ст. Вона була започаткована Габсбургами та включає повні комплекти турнірних лат, що належали імператорам та курфюрстам. Особливу цінність мають мечі, алебарди, арбалети та рання вогнепальна зброя, багато з яких супроводжуються детальною документацією, що дозволяє простежити їхнє походження. Колекція також включає лицарські обладунки для бою та турнірів, парадні комплекти з вишуканими орнаментами, а також експонати, пов'язані з культурою придворних турнірів та військової символіки Середньовіччя. Значна частина експонатів збереглася у відмінному стані, що дозволяє дослідникам детально вивчати еволюцію європейського лицарства та військової культури. У сучасному форматі музей активно розвиває цифрові архіви, надаючи дослідникам доступ до каталогів з фотографіями, описами та реконструкціями, що робить колекцію доступною для міжнародної наукової спільноти (Kunst-Historisches Museum).

У Франції, насамперед, заслуговує на увагу Musée de l'Armée (Париж). Він розташований у комплексі Інвалідів у Парижі та є найбільшим військово-історичним музеєм Франції та одним із провідних у Європі. Його середньовічна колекція охоплює період від Каролінзької доби до XV ст., представляючи як французькі, так і загальноєвропейські зразки зброї та обладунків. Тут зберігаються мечі каролінзького та романського типу, лицарські обладунки XIV–XV ст., шоломи та щити, арбалети та ручна вогнепальна зброя раннього типу. Особливої уваги заслуговує експо-

зиція, що демонструє обладунки французьких королівських династій та Лицарських орденів, а також багаті декоративні вироби з геральдичними елементами. Музей активно впроваджує програми цифровізації: на його веб-сайті представлені каталоги з високоякісними зображеннями та історичними описами, що робить ці матеріали доступними для дослідників з усього світу.

Хоча Лувр (Musée du Louvre, Париж), насамперед, відомий як мистецький музей, його колекції також містять значну кількість середньовічної зброї та обладунків, збережених у відділі декоративного мистецтва та історичних реліквій. У фондах представлено близько 500 одиниць озброєння та обладунків XII–XV ст., серед яких – мечі, арбалети, шоломи (салети, бацинети, армети), фрагменти кольчуг і пластинчастих обладунків, а також парадні комплекти, прикрашені інкрустаціями та геральдичними символами. Значна частина експонатів походить із французьких королівських арсеналів, замків та італійських майстерень, відображаючи історію французького двору та традиції лицарства, включно з культурою придворних турнірів і військовою символікою епохи Хрестових походів (Malgouyres 2012).

У цифровому форматі Лувр забезпечує доступ до значної частини колекції через онлайн-каталоги та платформу «Collections du Louvre», що включає фотографії високої роздільної здатності, описи та довідкові матеріали. Повноцінні 3D-моделі представлені лише частково, проте цифрова база робить ці артефакти доступними для міжнародної наукової спільноти та дослідників середньовічної зброї й обладунків (Louvre Museum. Ongoing. Collections en ligne).

Військові колекції українських музеїв. Національний музей історії України (Київ) зберігає одну з найбільш представницьких колекцій військових артефактів давньоруського періоду. Серед експонатів – мечі давньоруського типу, наконечники списів, бойові стріли, шоломи та фрагменти кольчуг, що відображають розвиток військової справи на території Київської Русі. Значна увага приділяється експонатам, знайденим у похованнях та на місцях боїв, що дозволяє відтворити комплекси озброєння того часу та оцінити технологічні особливості металургії й бойових комплектів. Колекція музею включає також зразки холодної зброї та обладунків XIV–XV ст., зокрема мечі, піхотні та кінні обладунки, алебарди та бойові сокири. Ці експонати демонструють розвиток військового мистецтва у русько-литовських землях та вплив європейських технологій на місцеві зразки озброєння. Докладна документація дозволяє простежити походження окремих предметів та їхнє використання у військових конфліктах того періоду. Більшість предметів експонуються у постійній експозиції музею, супроводжуючись детальними описами їхнього походження та функціонального призначення. Частина колекції оцифрована та представлена у фотографіях високої роздільної здатності, проте повний доступ до 3D-моделей і інтерактивних ресурсів наразі обмежений (Попельницька & Шевченко 2020, с. 45–46; Осипенко 2022, с. 272).

Львівський історичний музей (Львів) зберігає важливі знахідки з території Західної України, що ілюструють розвиток озброєння ранньосередньовічних спільнот. Серед експонатів – мечі давньоруського та карпатського типу, фрагменти кольчуг, шоломи та окремі наконечники списів. Ці матеріали дозволяють відтворити бойові комплекси місцевих воїнів і оцінити технічні особливості виготовлення та застосування зброї. Класичне Середньовіччя тут представлене зразками озброєння литовсько-польського та руського походження, включно з арбалетними болтами, піхотною та кінною клинковою зброєю, фрагментами обладунків. Колекція дозволяє простежити локальні та регіональні особливості військового мистецтва та еволюцію конструкцій холодної зброї. Експонати демонструються у постійних експозиціях музею, доповнені інформаційними довідками про археологічні контексти їхнього знаходження (Arms and Armour from the Lviv Historical Museum 2019). Оцифрування матеріалів здійснене частково; доступ науковців і широкої аудиторії забезпечується переважно через фотографії та публікації каталожного характеру.

Музей-Арсенал у Львові (як філія Львівського історичного музею) є одним із найбільших і найповніших музеїв зброї в Україні. Його колекція налічує понад 4 600 одиниць озброєння, з яких понад 3 400 є зразками холодної зброї та обладунків. Ці експонати охоплюють період з XII до XX ст. і представляють зразки з понад 30 країн Європи, Азії та Африки (Мельник 1990, с. 5–12). Серед експонатів музею – мечі, шоломи, кольчуги, алебарди, арбалети, турнірна зброя (опис: Мельник 1990, с. 20–30).

Зараз Музей активно розвиває цифрові ресурси: понад 15 експонатів представлені у форматі 3D-моделей на платформі Google Arts & Culture, що дозволяє детально вивчати конструкцію та декор кожного предмета. Завдяки своїй багатій колекції та інтерактивним можливостям, Музей-Арсенал є важливим осередком для дослідження історії зброї та військової культури, а також популярним туристичним об'єктом у Львові. У цілому ж, незважаючи на обмежене фі-

нансування, частина колекції була оцифрована, що створює можливість для її використання у наукових дослідженнях та навчальних програмах. Онлайн-ресурси включають фотографії експонатів та базову інформацію про матеріали й походження, що дозволяє інтегрувати ці дані у ширші порівняльні дослідження середньовічної зброї (Arms and Armour from the Lviv Historical Museum 2019).

Цифровізація військових колекцій є одним із ключових напрямів сучасної музейної діяльності. Провідні світові музеї використовують технології 3D-моделювання, віртуальної та доповненої реальності. Це дозволяє користувачам відвідувати онлайн-виставки, детально вивчати артефакти. В Україні процес іде повільніше, однак останнім часом активізувався. Зокрема, реалізуються проєкти онлайн-музеїв, створюються інтерактивні бази даних, хоча обсяг доступних матеріалів ще поступається світовим практикам.

Оцифровані колекції відкривають нові можливості для викладання історії Середньовіччя. Використання цифрових баз даних, 3D-моделей та віртуальних турів дозволяє значно підвищити ефективність навчального процесу. У вищій школі це дає можливість студентам безпосередньо ознайомлюватися з артефактами, а у середніх школах – урізноманітнити уроки інтерактивними матеріалами. Таким чином, цифрові ресурси стають невід'ємним інструментом сучасної історичної освіти.

### Список джерел та літератури

- АНДРОЩУК, Ф., 1996, Меч у поховальному обряді Давньої Русі. Археологія Київ: Інститут археології НАН України, 1, 62–74.
- АНДРОЩУК, Ф., 1998, Зброя як елемент статусу у поховальному комплексі Давньої Русі. Археологія. Київ, 2, 47–59.
- АНДРОЩУК, Ф., 2000, Поховальний інвентар воїнів у Київській Русі: мечі, списи, сокири. Проблеми давньої історії України. Київ: ІА НАН України, 134–148.
- АНДРОЩУК, Ф., 2010, Давньоруська зброя: класифікація та проблеми інтерпретації. Східна Європа в середньовіччі. Київ: ІА НАН України, 201–219.
- ВОЙТОВИЧ, Л., & ОВСІНСЬКИЙ, Ю., 2017, Історія війн і військового мистецтва. Харків: Фоліо. Т. 1, 241–738.
- ВОЙТОВИЧ, Л., 2011, Галицько-волинські етюди. Львів: ЛНУ імені Івана Франка.
- МЕЛЬНИК, Б., 1990, Музей «Арсенал» у Львові. Львів: Львівський історичний музей.
- МЕЛЬНИК, Б., 1993, Меч. Наукові записки Львівського історичного музею. Львів, 1, 27–41.
- ОСИПЕНКО, М., 2022, Окремі зразки середньовічної зброї ударно-роздроблювальної дії із археологічних колекцій Національного музею історії України. Науковий вісник Національного музею історії України. Київ, 8, 272–288.
- ПОПЕЛЬНИЦЬКА, О., & ШЕВЧЕНКО, О., 2020, З досвіду побудови виставки «Зброя в колекції Національного музею історії України: від давнини до сучасності». Воєнно-історичний вісник. Київ, 38 (4), 45–53.
- ПРОКІП, А., 1999, Колекції мечів музею «Арсенал». Наукові записки Львівського історичного музею. Львів, 8, 52–62.
- ЧЕРКАС, Б., 2012. Військо пізньосередньовічної України: організація, озброєння, тактика. Київ: Інститут історії України НАНУ.
- ARMS AND ARMOUR FROM THE LVIV HISTORICAL MUSEUM, 2019, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=z5kkg6B4sZk>
- BASHFORD, D., 1911, Catalogue of a Loan Exhibition of Arms and Armor Held at the Metropolitan Museum of Art, New York. New York: The Metropolitan Museum of Art.
- BLAIR, C., 1958, European Armour circa 1066 to 1700. London: B.T. Batsford.
- BRITISH MUSEUM. Ongoing. Collection Online: Arms and Armour. London: The British Museum. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.britishmuseum.org/collection>
- BRUHN-HOFFMEYER, A., 1954, Middelalderens tveæggede sværd. København: Tøjhusmuseet, 2 vols.
- BRUHN-HOFFMEYER, A., 1961, Introduction to the History of the European Sword. Gladius, 1, 30–75.
- CAPWELL, T., 2015, Armour of the English Knight, 1400–1450. London: Thomas Del Mar.

- CAPWELL, T., 2016, *Arms and Armour of the Medieval Joust*. Leeds: Royal Armouries.
- CAPWELL, T., 2021, *Armour of the English Knight, 1450–1500*. London: Thomas Del Mar.
- EDGE, D. & PADDOCK, J. M., 1988, *Arms & Armour of the Medieval Knight: An Illustrated History of Weaponry in the Middle Ages*. London: Saturn Books.
- FORGENG, J. L., 2017. *The Medieval Art of Swordsmanship: Royal Armouries MS I.33*. Leeds: Royal Armouries.
- HELMUT N. & PYHRR S.W. & TARASSUK L., eds, 1982, *The Art of Chivalry: European Arms and Armor from the Metropolitan Museum of Art*. New York: The Metropolitan Museum of Art.
- KUNSTHISTORISCHES MUSEUM. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.khm.at/>
- LOUVRE MUSEUM. Ongoing. Collections en ligne: Objets d'art du Moyen Âge, de la Renaissance et des temps modernes. Paris: Musée du Louvre. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://collections.louvre.fr>
- MALGOUYRES, Ph., 2012, *Armes Européennes: Histoire d'une Collection au Musée du Louvre*. Paris: Gourcuff Gradenigo.
- MANN, J. G., 1962, *Wallace Collection Catalogues: European Arms and Armour*. 2 vols. London: Trustees of the Wallace Collection.
- MEDIEVAL WEAPONS AT THE BRITISH MUSEUM, 2016. London: Karwansaray Publishers.
- NICOLLE, D., 1988, *Arms and Armour of the Crusading Era, 1050–1350*. 2 vols. Woodbridge: Boydell.
- NICOLLE, D., 1995, *Medieval Warfare Source Book*. Vol. 1–2. London: Arms and Armour Press.
- NORMAN, A. V. B., 1964, *Catalogue of European Arms and Armour from the Collections at the Guildhall Museum, London*. London: Her Majesty's Stationery Office.
- NORMAN, A. V. B., 1980, *Arms and Armour of the Crusading Era, 1050–1350: Western Europe and the Crusader States*. London: Greenhill Books.
- NORMAN, A. V. B., 1988, *The History of Arms and Armour*. London: Octopus.
- OAKESHOTT, E., 1991, *Records of the Medieval Sword*. London: Boydell Press.
- OAKESHOTT, E., 1994, *The Sword in the Age of Chivalry*. London: Boydell Press.
- OAKESHOTT, E., 1996, *The Archaeology of Weapons: Arms and Armour from Prehistory to the Age of Chivalry*. London: Dover Publications.
- OAKESHOTT, E., 2012, *European Weapons and Armour: From the Renaissance to the Industrial Revolution*. London: Boydell Press.
- PEIRCE, I., 2002, *Swords of the Viking Age*. Woodbridge: Boydell Press.
- PETERSEN, J., 1919, *De Norske Vikingsverd*. Kristiania: Jacob Dybwad.
- PFaffenBICHLER, M., 2000, *Arms and Armour Society*. In: *Geschichte der österreichischen Militärgeschichte*, edited by Peter Broucek and Kurt Peball. Köln: Böhlau, 359–360.
- PYHRR, S. W. & LARocca, D. J. & OGAWA, M., 1991. *Arms and Armor: The Metropolitan Museum of Art*. New York: The Metropolitan Museum of Art.
- RICHARDSON, T., 2011, *Armour in England, 1325–1399*. *Journal of Medieval History*, 37 (3), 304–320.
- WEITZ, E., 2018, *Ada Bruhn-Hoffmeyer and the Foundation of Gladius: Pioneering Research in Medieval Arms and Armour*. *Journal of Military History*, 82 (3), 745–768.
- WILLIAMS, A., 2003, *The Knight and the Blast Furnace: A History of the Metallurgy of Armour in the Middle Ages & the Early Modern Period*. Leiden: Brill.
- WOONSAM-SAVAGE, R., 2014. *Arms and Armour of Late Medieval Europe*. Leeds: Royal Armouries.

## **Referenses**

- ANDROSHCHUK, F., 1996, *Mech u pohovalnomu obriadi Davnioi Rusi [The Sword in the Funerary Ritual of Ancient Rus]*. *Arkheolohiia*, Kyiv: Instytut arkheolohii NAN Ukrainy, 1, 62–74. [In Ukrainian].
- ANDROSHCHUK, F., 1998, *Zbroia yak element statusu u pohovalnomu kompleksi Davnioi Rusi [Weapons as an Element of Status in the Funerary Complex of Ancient Rus]*. *Arkheolohiia*, Kyiv, 2, 47–59. [In Ukrainian].
- ANDROSHCHUK, F., 2000, *Pohovalnyi inventar voiniv u Kyivskii Rusi: mechi, spysy, sokyry [Funerary*

- Inventory of Warriors in Kievan Rus': Swords, Spears, Axes]. Problemy davnioi istorii Ukrainy, Kyiv: IA NAN Ukrainy, 134–148. [In Ukrainian].
- ANDROSHCHUK, F., 2010, Davnioruska zbroia: klasyfikatsiia ta problemy interpretatsii [Ancient Rus' Weapons: Classification and Problems of Interpretation]. Shidna Yevropa v seredniovichchi, Kyiv: IA NAN Ukrainy, 201–219. [In Ukrainian].
- ARMS AND ARMOUR FROM THE LVIV HISTORICAL MUSEUM, 2019, [Online]. Available from: <https://www.youtube.com/watch?v=z5kkg6B4sZk> [In English].
- BASHFORD, D., 1911, Catalogue of a Loan Exhibition of Arms and Armor Held at the Metropolitan Museum of Art, New York. New York: The Metropolitan Museum of Art. [In English].
- BLAIR, C., 1958, European Armour circa 1066 to 1700. London: B. T. Batsford. [In English].
- BRITISH MUSEUM. Ongoing. Collection Online: Arms and Armour. London: The British Museum. [Online]. Available from: <https://www.britishmuseum.org/collection> [In English].
- BRUHN-HOFFMEYER, A., 1954, Middelalderens tveaeggede svaerd. Kobenhavn: Tojhusmuseet, 2 vols. [In Danish].
- BRUHN-HOFFMEYER, A., 1961, Introduction to the History of the European Svord. Gladius, 1, 30–75. [In English].
- CAPVELL, T., 2015, Armour of the English Knight, 1400–1450. London: Thomas Del Mar. [In English].
- CAPVELL, T., 2016, Arms and Armour of the Medieval Joust. Leeds: Royal Armouries. [In English].
- CAPVELL, T., 2021, Armour of the English Knight, 1450–1500. London: Thomas Del Mar. [In English].
- CHERKAS, B., 2012. Viisko piznioseredniovichnoi Ukrainy: orhanizatsiia, ozbroennia, taktyka [The Military of Late Medieval Ukraine: Organization, Weaponry, and Tactics]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NANU. [In Ukrainian].
- EDGE, D. & PADDOCK, J. M., 1988, Arms & Armour of the Medieval Knight: An Illustrated History of Veaponry in the Middle Ages. London: Saturn Books. [In English].
- FORGENG, J. L., 2017. The Medieval Art of Svordsmanship: Royal Armouries MS I.33. Leeds: Royal Armouries. [In English].
- HELMUT N. & PYHRR S.V. & TARASSUK L., eds, 1982, The Art of Chivalry: European Arms and Armor from the Metropolitan Museum of Art. New York: The Metropolitan Museum of Art. [In English].
- KUNSTHISTORISCHES MUSEUM. [Online]. Available from: <https://www.khm.at/> [In German].
- LOUVRE MUSEUM. Ongoing. Collections en ligne: Objets d'art du Moyen Age, de la Renaissance et des temps modernes. Paris: Musee du Louvre. [Online]. Available from: <https://collections.louvre.fr> [In French].
- MALGOUYRES, Ph., 2012, Armes Europeennes: Histoire d'une Collection au Musee du Louvre. Paris: Gourcuff Gradenigo. [In French].
- MANN, J. G., 1962, Vallace Collection Catalogues: European Arms and Armour. 2 vols. London: Trustees of the Vallace Collection. [In English].
- MEDIEVAL VEAPONS AT THE BRITISH MUSEUM, 2016. London: Karvansaray Publishers. [In English].
- MELNYK, B., 1990, Muzei Arsenal u Lvovi [Arsenal Museum in Lviv]. Lviv: Lvivskii istorychnyi muzei. [In Ukrainian].
- MELNYK, B., 1993, Mech [Sword]. Naukovi zapysky Lvivskoho istorychnoho muzeiu, Lviv, 1, 27–41. [In Ukrainian].
- NICOLLE, D., 1988, Arms and Armour of the Crusading Era, 1050–1350. 2 vols. Voodbridge: Boydell. [In English].
- NICOLLE, D., 1995, Medieval Varfare Source Book. Vol. 1–2. London: Arms and Armour Press. [In English].
- NORMAN, A. V. B., 1964, Catalogue of European Arms and Armour from the Collections at the Guildhall Museum, London. London: Her Majesty's Stationery Office. [In English].
- NORMAN, A. V. B., 1980, Arms and Armour of the Crusading Era, 1050–1350: Vestern Europe and the Crusader States. London: Greenhill Books. [In English].
- NORMAN, A. V. B., 1988, The History of Arms and Armour. London: Octopus. [In English].
- OAKESHOTT, E., 1991, Records of the Medieval Svord. London: Boydell Press. [In English].
- OAKESHOTT, E., 1994, The Svord in the Age of Chivalry. London: Boydell Press. [In English].
- OAKESHOTT, E., 1996, The Archaeology of Veapons: Arms and Armour from Prehistory to the Age of Chivalry. London: Dover Publications. [In English].

- OAKESHOTT, E., 2012, *European Weapons and Armour: From the Renaissance to the Industrial Revolution*. London: Boydell Press. [In English].
- OSYPENKO, M., 2022, Okremi zrazky seredniovichnoi zbroi udarno-rozdrobljuvalnoi dii iz arkhеolohichnykh kolektsii Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy [Selected Examples of Medieval Blunt-Force Weapons from the Archaeological Collections of the National Museum of History of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy*, Kyiv, 8, 272–288. [In Ukrainian].
- PEIRCE, I., 2002, *Swords of the Viking Age*. Woodbridge: Boydell Press. [In English].
- PETERSEN, J., 1919, *De Norske Vikingsverd*. Kristiania: Jacob Dybvad. [In Norwegian].
- PFaffenBICHLER, M., 2000, Arms and Armour Society. In: *Geschichte der osterreichischen Militarhistoriographie*, edited by Peter Broucek and Kurt Peball. Koln: Bohlau, 359–360. [In German].
- PYHRR, S. W. & LARocca, D. J. & OGAVA, M., 1991. *Arms and Armor: The Metropolitan Museum of Art*. New York: The Metropolitan Museum of Art. [In English].
- POPELNYTSKA, O., & SHEVCHENKO, O., 2020, Z dosvidu pobudovy vystavky «Zbroia v kolektsii Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy: vid davnyiny do suchasnosti» [From the Experience of Organizing the Exhibition «Weapons in the Collection of the National Museum of History of Ukraine: From Antiquity to the Present»]. *Voenno-istorychnyj visnyk*, Kyiv, 38 (4), 45–53. [In Ukrainian].
- PROKIP, A., 1999, Kolektsii mechiv Muzeiu «Arsenal» [Sword Collections of the Arsenal Museum]. *Naukovi zapysky Lvivskoho istorychnoho muzeiu*, Lviv, 8, 52–62. [In Ukrainian].
- RICHARDSON, T., 2011, Armour in England, 1325–1399. *Journal of Medieval History*, 37 (3), 304–320. [In English].
- VEITZ, E., 2018, Ada Bruhn-Hoffmeyer and the Foundation of Gladius: Pioneering Research in Medieval Arms and Armour. *Journal of Military History*, 82 (3), 745–768. [In English].
- VILLIAMS, A., 2003, *The Knight and the Blast Furnace: A History of the Metallurgy of Armour in the Middle Ages & the Early Modern Period*. Leiden: Brill. [In English].
- VOJTOVYCH, L., 2011, *Halytsko-volynski etudy* [Galician-Volhynian Studies]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka. [In Ukrainian].
- VOITOVYCH, L., & OVSINSKYJ, J., 2017, *Istoriia viin i viiskovoho mystetstva* [History of Wars and Military Art]. Kharkiv: Folio, T. 1, 241–738. [In Ukrainian].
- VOONSAM-SAVAGE, R., 2014. *Arms and Armour of Late Medieval Europe*. Leeds: Royal Armouries. [In English].

### **Середньовічна зброя та озброєння у військово-історичних колекціях провідних музеїв світу та України: дослідження, каталоги та цифровізація**

*У статті досліджено репрезентацію середньовічної зброї та озброєння у військово-історичних колекціях провідних музеїв світу та України. Особливу увагу приділено тематичному охопленню, типології та презентабельності експонатів із виокремленням двох основних хронологічних періодів: раннього Середньовіччя (V–XI ст.) та високого і пізнього Середньовіччя (XII–XV ст.). Показано, яким чином музейні колекції відображають еволюцію військової справи – від ранніх зразків озброєння до високоспеціалізованих лицарських комплексів наступальної та захисної зброї.*

*Стаття ґрунтується на історіографічних працях, музейних каталогах та кейс-стаді окремих колекцій. Окрему увагу приділено працям провідних дослідників, які вивчали середньовічне озброєння та його збереження у європейських та українських музеях, а також практикам каталогізації, що забезпечують систематизацію та наукову інтерпретацію зразків зброї й обладунків. Наголошено на важливості інвентаризації, фотофіксації та наукового коментування для створення цілісного уявлення про військово-історичну культуру Середньовіччя.*

*Окрему увагу приділено проблемі цифровізації військово-історичних колекцій. Показано, що рівень цифрової доступності до зразків озброєння суттєво різниться: провідні західні інституції (Музей Метрополітен, Британський музей, Королівська зброярня) пропонують розлогі онлайн-каталоги та оцифровані зображення, тоді як українські музеї лише починають цей процес. Попри це, спостерігається позитивна динаміка у напрямі створення цифрових архівів і забезпечення відкритого доступу.*

Аналіз представлених даних свідчить, що найбільші та найповніші колекції середньовічної зброї та озброєння зосереджені у провідних музеях Західної Європи (*Musée de l'Armée*, *Royal Armouries*, *Kunsthistorisches Museum*) та США (*Metropolitan Museum of Art*). Вони охоплюють увесь період V–XV ст., дозволяючи простежити еволюцію військової справи в різних регіонах. Українські музеї, зокрема Музей-Арсенал у Львові та Національний музей історії України, представляють важливі, але менш масштабні колекції, переважно зразки зброї Київської Русі та пізнього Середньовіччя. Щодо цифровізації, то найбільш розвинені програми втілено у США, Великій Британії та Скандинавії, де створено повноцінні цифрові каталоги з 3D-моделями. В Україні процес цифровізації перебуває на початковому етапі, що потребує системної підтримки та інтеграції у міжнародні наукові бази.

У підсумку доведено, що оцифровані ресурси музейних колекцій зброї та озброєння можуть стати цінним інструментом у процесі викладання курсу «Історія середніх віків» у вищій та середній школі України. Цифрові каталоги та віртуальні виставки підвищують доступність унікальних пам'яток, сприяють науковим дослідженням та популяризації історичних знань серед студентів і учнів. Наголошено на необхідності подальшого розвитку каталогізації та цифровізації для інтеграції українських колекцій у ширший міжнародний науковий та освітній контекст.

*Ключові слова:* середньовічна зброя та озброєння, музеї, військово-історичні колекції, каталоги, цифровізація, Україна, історіографія.

**Jurij Ovsinskyj**, Ph.D., Associate Professor of the Department of Medieval History and Byzantine Studies of Ivan Franko Lviv National University.

**Юрій Овсінський**, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії середніх віків та візантиністики Львівського національного університету імені Івана Франка.

**ORCID ID:** <https://orcid.org/0009-0004-7174-256X>

**Received:** 31.08.2025

**Advance Access Published:** October, 2025